

CHARACTERISTICS OF BOSNIAN LITERATURE IN ORIENTAL LANGUAGES

Fahrija Leskovci

University – Prizren, Kosovo, fnisic@hotmail.com

Abstract: In the period from the 15th to the beginning of the 20th century, Bosnian literature was created under the influence of Islamic-Oriental culture and civilization and in accordance with the poetics built on classical Arabic-Persian literature. The greatest aesthetic achievements in literary expression were achieved by our writers of that time within the divan poetry. By the term Bosnian literature in oriental languages we mean rich and diverse creativity in prose and poetry, which lasted more than four centuries. Divan poetry has its laws that were followed by all who belonged to it. It inherits a lot from Iranians and Arabs, not only in form but also in subject matter and vocabulary. Knowing of this literature required from the author not only knowledge of philosophy, philosophy of Islam, tradition and history, but also Persian and Arabic.

According to the basic literary, aesthetic and scientific results of this cultural creation (literature in oriental languages) we must not treat it alienated, because it concretizes the mental energy of our man, so it is neither historically realistic nor civilizationally rational to mechanically reject it as a sideline of our spirit.

Keywords: orientalism, poetry, literature, song, lyrics, language

KARAKTERISTIKE KNJIŽEVNOSTI BOŠNJAKA NA ORJENTALNIM JEZICIMA

Fahrija Leskovci

University – Prizren, Kosovo, fnisic@hotmail.com

Sažetak: U periodu od XV do početka XX stoljeća, književnost Bošnjaka stvarana je pod uticajem islamsko-orijentalne kulture i civilizacije i u skladu sa poetikom izgrađenom na klasičnoj arapsko-perzijskoj literaturi. Najveće estetske domete u književnom izrazu naši pisci toga vremena postigli su unutar divanske poezije. Pod pojmom književnost Bošnjaka na orijentalnim jezicima podrazumijevamo bogato i raznoliko stvaralaštvo u prozi i poeziji, koje je trajalo više od četiri stoljeća. Divanska poezija ima svoje zakonitosti kojih su se pridržavali svi koji su joj pripadali. Ona baštini dosta od Iranaca i Arapa, ne samo u formi nego i u tematici i leksici. Poznavanje ove književnosti od autora zahtijevalo je ne samo poznavanje filozofije, filozofije islama, tradicije i historije, nego i perzijskog i arapskog jezika.

Prema osnovnim književnim, estetskim i naučnim rezultatima te kulturne tvorevine (književnosti na orijentalnim jezicima) ne smijemo odnositi otuđeno, jer se u njima konkretizirala umna energija našeg čovjeka, pa niti je historijski realno, niti civilizacijski racionalno da to mehanički odbacimo kao stranputicu našeg duha.⁵

Ključne riječi: orijentalizam, poezija, književnost, pjesma, lirika, jezik

1. OPĆE KARAKTERISTIKE KNJIŽEVNOSTI BOŠNJAKA NA ORJENTALNIM JEZICIMA

Pripadnici mnogih katoličkih naroda su stvarali na latinskom jeziku, teološka, naučna i književna djela, i tako je nastala obilna literatura sa nadnacionalnim karakterom. Ipak se u historijama književnosti u kojima participira latinski jezik – ta djela svrstavaju u tradiciju naroda kome su njihovi pripadali. Ruđer Bošković npr. nikada nije prestao biti hrvatskim znanstvenikom, iako je sva svoja djela napisao na latinskom jeziku.

Bosanski srednjovjekovni franjevci i u osmansko vrijeme su pisali na latinskom jeziku i taj latinitet je nerazdvojni dio bosanske, odnosno hrvatske književne baštine. „Pisci dakle na orijentalnim jezicima, Bošnjaci, pripadaju istovremeno i književnoj tradiciji svog naroda i književnog jezika na kome su stvarali.”⁶ Zato je sasvim legitimno da se naši pjesnici (Muhamed Nerkesija, Sabit Alaudin Užičanin) nalaze kao značajne pojave u svim pisanim historijama turske književnosti. Najviše djela Bošnjaci su napisali na turskom jeziku, jer je taj jezik bio jezik administracije, jezik u svakodnevnoj upotrebi i jezik koji je poznavalo najviše Bošnjaka (svi srednje ili visoko obrazovani Bošnjaci).

Arapski jezik je u administrativnom sustavu osmanske caravine imao status jezika vjere, filozofije i nauke, dok je perzijski jezik bio jezik intelektualne i književne elite. „Od djela na turskom najviše je lirske poezije, zatim su tu hronike, putopisi i nešto pripovijedačke proze. Na arapskom jeziku su nastala najviše naučna djela, djela iz oblasti

⁵Nedim Filipović: O problemima društvenog i etičkog razvitka u doba osmanske vlasti; Prilozi za istoriju, knjiga XI-XII Sarajevo, 1975-76. str. 274.

⁶Fehim Nametak, *Divanska književnost Bošnjaka*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1997., str. 13

teologije, sociologije, politologije, lingvistike, retorike.”⁷ Najmanji fond orijentalnih tekstova naših autora je na perzijskom jeziku, uglavnom poezija i poseban vid moralističko-didaktičke proze.

2. LIRSKA POEZIJA-DIVANSKA POEZIJA

Lirika stvarana na **turskom jeziku** spada najviše u divansku književnost. Riječ divan je arapska i znači zbir, skup; kasnije u perzijskom i turskom dobiva značenje pjesničke zbirke pisane po ugledu na zbirke klasičnih perzijskih pjesnika Omera Hajama, Hafiza, Dželaludina Rumija. Ovi perzijski klasici bili su i ostali jedini i nedostžni uzor svim divanskim pjesnicima i to dugo - 7 stoljeća koliko je i trajala ova poezija ne mijenjajući se u svojim osnovnim formalnim izražajima i tematskim bitnostima. To je vjerovatno jedinstven primjer u povijesti svjetske književnosti da jedan poetski model ispolji takvu dugovječnost. Razlog je ove poetske okamenjenosti stila, izraza, motiva - društveni i duhovni kontekst u kome je nastala i živjela. „Cjelokupna kolektivna svijest utemeljena na Islamu nikad nije težila, kao i evropska književnost sve do 18. i 19. stoljeća, avangardi, inovacijama, a sistem vrednovanja bio je postavljen tako da se višim kvalitetom smatralo ono što je bliže općepriznatom uzoru iz prošlosti, a gotovo incidentom smatralo se ukoliko autor odstupa od utvrđenih normi.”⁸

Divanska poezija se nije nikada oslobodila tog dogmatizma, nije imala potencijal za vlastite transformacije, tako da je svoje historijsko trajanje završila sa formama i sadržajima sa kojima se pojavila na pozornici. Individualizam, subjektivizam ili autorska samobitnost kao kategorije nisu postojale unutar estetičkih shvatanja tradicionalnog islamskog orijentalnog svijeta. „**Divanska poezija svoje idejno vrelo ima u mističkoj islamskoj filozofiji, sufizmu ili tesavvufu, učenje po kome se sve pojavnosti, sve materijalno i duhovno u svijetu odraz apsolutnog bića tj. Boga, Stvoritelja. Bog je univerzalna istina, jedini cilj i smisao, bitak i jedina poetska tema dostojna bavljenja. Zato islamski derviši teže onome što bi se moglo nazvati sjedinjenjem sa Bogom, i sukladno tome odriču se svega ovozemaljskog, prolaznog.**”⁹ Ta mogućnost prema učenju je pružena jer je i čovjek sam po toj vertikali dio božanskog budući da posjeduje duh (dušu) koji neprestano gravitira svojem prazavičaju, iskonu čemu teži da se vrati. Zato se u čovjeku vodi stalno sukob između duhovnog i tjelesnog . Filozofi mistički islamski panteizam (pan-sve, teos- Bog - prisustvo Boga u svemu) tumače kao vid platonizma - filozofije Platona po kome postoji idealni svijet, koji predhodi materijalnom, vidljivom svijetu i sve što se pojavi u materijalnom svijetu je kopija, sjena, odraz ideje koja živi u tom predestiniranom idealnom svijetu. Ova je misao našla svoje mjesto u svim religijama. Poezija ima svoja pravila i za njeno čitanje bio je potreban određen kvantum informacija bez kojih ne možemo uspostaviti pravi kontakt, dobru recepciju te poezije.

Prvo je da ovo stvaralaštvo pripada drugačijoj neevropskoj estetici koja ulogu pjesnika, funkciju same poezije, sistem vrednovanja postavlja na potpuno druge osnove.

Drugo, ova poezija nije bila za široki krug nego isključivo za obrazovane istomišljenike.

Izuzetak je manji dio pjesama u divanima kao što su prigodne pjesme -kaside, epigrafika i slično. Osnovni stih ove poezije je *bejt* (na arapskom -kuća, šator). Bejt je ustvari *distih* (stih od dva polustiha) i svojom formom ispunjava zahtjev koji stihu kao osnovnoj semantičkoj jedinici pjesme postavlja islamska estetika. „Bejt je naime zasebna značenjska cjelina koju možemo izdvojiti iz pjesme a da taj stih sačuva svoj puni smisao i istovremeno ne naruši strukturu cijele pjesme.”¹⁰ U toj i takvoj osobini islamskog orijentalnog stiha počiva ključna razlika između evropskog shvatanja pjesme kao cjeline nasuprot orijentalnoj pjesmi koja također funkcijonira kao cjelina ali su u njoj stihovi potpuno semantički autonomni.

Posljedica toga je da u islamskoj orijentalnoj pjesmi u krajnjem nije bitan raspored pojedinih stihova (svejedno je gdje će bejt biti po redu u pjesmi, a što je nezamislivo za evropsku poeziju u kojoj vlada princip logičko-razvojnog slijeda misli i osjećanja:

Mehmed Mejlija Guranija - gazel

Vladarice, misli da je mjesec sjajni ko ti lice ugleda (I polustih)
Misli da je čaša vina ko slast sa usana ti okuša. (II polustih)
Ko slavuj je onaj ko vrt ljepote ti posmatra
Misli crveni ružin pupoljak da je ko ti rumeno lice ugleda.
O ti slatkoriječiva Širin, Ferhada od mene načini
Ko glas ti čuje – papagaj milozvučnog govora pomisli.
Dušo, graciozne kretnje ti glas svijetom raznesoše

⁷ Ibidem, str. 13

⁸ Lamija Hadžiosmanović, Emina Memija *Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima*, 1995., str 14

⁹ Ibidem str 16

¹⁰ Lamija Hadžiosmanović, Emina Memija *Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima*, 1995., str 19

Ako ti stas vitki vide Tuba stablo pomisliše.
Smiluj se, ne mrsi mirisne uvojke ko' moj um će postati
Mejlja je nezalica, tvoj prah će kao miris ambre osjetiti.¹¹
(može biti i ljubavna i bogoljubna pjesma)

„U Mejlijnom gazelu samostalnost značenja svakog bejta dopušta izlučivanje, premještanje a ništa ne gubi svoj smisao (ni pjesma, niti bilo koji distih). Ovaj je fenomen opća karakteristika islamske umjetnosti. Ona insistira na detalju a ignoriše zapadu svojstveno kompoziciono komponiranje. Ovo možda najslikovitije pokazuje primjer arabeski, ornamentike u džamijama (izdaleka tipično, dosadne, tek je detalj interesantan).“¹² Promatrajući sa veće udaljenosti neku orijentalnu ornamentalnu izložbu ostajemo ravnodušni pred monotoniom beskonačnog ponavljanja istih apstraktno geometrijskih motiva. Ako se približimo na udaljenost raspoznavanja detalja, tek onda možemo na pravi način uočiti estetske vrednote i doživjeti ljepotu ornamenta. Tako je i u pjesmi na čitaocu da svoj doživljaj izgradi na ljepoti pojedinačnih konstituenata unutar dosta labave objedinjujuće strukture. Stihovi orijentalnih pjesnika posvećeni Bogu sadrže jednu dvoznačnost (ambivalentnost) i ova poezija se može čitati i tumačiti na dva nivoa:

1. **BUKVALNI NIVO** – na kome ove pjesme možemo čitati kao ljubavne stihove posvećene voljenoj osobi ;
2. **SUŠTINSKI NIVO** – na kome je i izgrađen primarni pjesnički doživljaj Boga kao apsolutnog bića;
Dio zabune može nastati kod čitalaca zato što perzijski jezik kao pjesnička domovina (zavičaj) ove poezije ne poznaje razlike u rodu. Drugi problem je upotrijebljena pjesnička terminologija u divanskoj poeziji. Površno čitanje vodi nas zaključku da je ta terminologija neislamska, budući da su pjesme pune izraza kao vino, krčma, opijanje, pijanci, uvojci, žensko lice.
Mnogo je primjera:

Derviš paša Bajezidagić
Pijemo, jer će društvo i veselje proći
Krčmarnice, ne stoj nego vino toči.

Tako smo u divanskoj poeziji dobili jednu fiksnu figurativnost, šifriranu simboliku u kojoj se npr. *vinom* označava sredstvo ili put do ekstaze i apsolutnog cilja, krčmarica je šejh (vođa Derviša), krčma je stjecište derviša (tekija), pijanice su sami derviši, koprena je ustvari osjećanje grijeha kojeg se treba lišiti, lice voljene je sam kosmos, uvojci su misterij božanskog lica. S obzirom da ovi simboli nisu bili razumljivi širokom čitateljskom krugu, poezija divana je ostajala izvan dosega šire čitanosti, a osim toga je usljed nerazumijevanja ove poezije od strane pravovjernih zaštitnika vjera (Uleme) predstavljala vrstu opasnosti i za same autore, te se zadržavala uglavnom u uskom krugu istomišljenika unutar tekija derviških redova.

Međutim, veliki mislioci među dervišima temeljili su jedan čvrst mistički sistem, obrazložili bit svoje pjesničke filozofije. Među tim razmišljanjima postoje i obrazloženja zašto je divanska poezija zadržala predislamsku leksiku. Fenomenom divanske poezije su se bavili i mnogi Evropljani, npr. Filozof Hegel. U svom djelu «Estetika» (tri toma) on vrlo lucidno zapaža:

«Kada istočnjak pati i kada je nesretan on to prima kao nezamjenljivu odluku sudbine, bez potištenost, žalosti i sjete.»

«U Hafizovim pjesmama nalazimo dosta tuge i jadikovanja ali on u bolu ostaje isto tako bezbrižan kao i u sreći.»
«Iz zahvalnosti što te prisutnost prijatelja osvjetljava, sagori u bolu kao svijeća i budi zadovoljan.» Hegel dalje kaže da nas svijeća uči smijanju i plakanju, ona se smije sjajem plamena dok se u isto vrijeme topi u svome sagorijevanju, resprostirući svoj veseli sjaj.

Nimalo slučajno u divanskoj poeziji je najčšća slika svijeće i leptira koji sagorijeva u njenom plamenu (svijeća je Bog, a leptir je pjesnik). Pandani toj alegorijskoj slici su stihovi u kojima se pominju koplja i okean, zrno prašine i zemlja, sve u tom istom prenesenom značenju (pjesnik, odnosno njegova duša koja teži povratku predstavlja privremeno otrgnuti ali sastavni dio Božanskog bitka). Zato je ova poezija gotovo 7 stoljeća svoga trajanja bila grafikon neostvarive teze za sjedinjenje, govoreći vrlo snažno o vječitom ljudskom zanosu i težnji da se ostvari neki ideal, ali istovremeno i nepremostivim ograničenjima koja uvijek prate takve težnje. Ova poezija se stoljećima iscrpljivala u uskom krugu utvrđenih stilsko izražajnih mogućnosti i prava rijetkost su bili pojedinci poput Sabita Alaudina Užičanina koji su težili ka inovacijama i individualnom pjesničkom izrazu.

Sa nestankom društveno-historijskih okolnosti pogodnih i primjerenih postojanju divanske poezije i ona je naravno zamrla.

¹¹ Amira Džibrić, Čitanka za drugi razred tehničkih i srednjih stručnih škola, str. 56

¹² Ibidem., str 23

Doprinos bošnjaka u ovom pjesništvu je vrlo značajan: Nerkesija, Derviš-paša Bajezidagić, Mehmed Mejlija, Fadil-paša Šerifović i dr. predstavljaju po pojedinim pjesničkim djelima ili ukupnom stvaralačkom opusu vrhunce turskog pjesništva. Ova se poezija ipak na neki način počela oslobađati mističkih klišeja, petrificirane (okamenjene) simbolike u onim pjesmama koje su uzimale za motive razne događaje iz svakodnevnog života.

To su npr. od orijentalnih pjesničkih vrsta **TARIHI**, koji su pisani u različitim povodima, prigodom smrti, rođenja, postavljanja na određenu funkciju, te veliki broj u povodu gradnje džamija, mekteba, puteva, hanova, itd.

Tu su zatim pjesme o gradovima, dijelom i kaside, te brojni aforizmi (kitaji) .

Neki autori, npr. Safvet –beg Bašagić, smatraju da poezija Bošnjaka na turskom jeziku pokazuje naglašene uticaje tradicionalnog domaćeg pjesništva - SEVDALINKE .

Još ne možemo sa sigurnošću prihvatiti ovu Bašagićevu tezu jer je divanska poezija ipak uspjela očuvati naglašen transnacionalni karakter i kao jedini važan uticaj diljem svijeta prepoznaje se poetika utemeljena poezijom velikih perzijskih klasika: Hafiza, Hajama, Rumija, ...

Međutim ono što nije sporno za Bašagića je uticaj sevdalinke na njegove prepjeve bošnjačkih pjesnika sa turskog jezika. Bašagić je bio vrstan prevodilac, neprevaziđen do danas, međutim prilagođavajući turske stihove duhu bosanskog jezika on je najprije bejtove preoblikovao u katrane (strofa od 4 stiha) i koristio veliki broj stilističkih sredstava preuzetih iz bošnjačke narodne poezije. Osim divanske poezije na turskom jeziku, bošnjaci su stvarali i dijela koja spadaju u nedivansku književnost, uglavnom tvorevine koje imaju hronološki karakter i vrijednost historijskih dokumenata:

„Ljetopis« Mula Mustafa Bašeskija, djelo čije književne vrijednosti ne zaostaju za kulturološko historijskim značajem. Inače, ovaj segment prozne književnosti ima direktnu vezu sa historijskom stvarnošću, iskazuje okrenutost ka društvenim, socijalnim i lokalnim temama što se u nekoliko može smatrati i općom karakteristikom ukupnog stvaralaštva Bošnjaka na orijentalnim jezicima.”¹³ Razloge treba tražiti u naglašenom rodoljubnom osjećanju Bošnjaka, i neki divanski pjesnici pokazuju otklon ka aktuelnoj tematici, a s druge strane historijske okolnosti i geopolitički položaj Bosne naprosto su određivali i književni interes koji po pravilu, bez obzira na vladajuće poetičke normative, nisu ostajali nijemi i gluhi za zbivanje u domovini.

3. BOŠNJAČKI KNJIŽEVNI STVARAOCI NA TURSKOM JEZIKU

Bošnjački pjesnici na orijentalnim jezicima su školovani u Istanbulu, tamo stjecali visoka vjerska i naučna zvanja i upoznavali sa orijentalnom tradicijom, divanskom poezijom prije svega. U prvoj polovini drugog stoljeća osmanske vladavine u Bosni kada je carevina bila u usponu - veći broj Bošnjaka imao je priliku odlaziti u centar nauke i umjetnosti (Carigrad) tako da 15. vijek, naročito 16. i prva polovina 17. stoljeća predstavljaju vrijeme uspona cvjetanja među Bošnjacima. Kada je došlo do slabljenja centralne vlasti i postepenog urušavanja osmanske carevine promijenile su se i društvene prilike u Bosni, pogoršalo se materijalno stanje, duhovna situacija tako da je manji broj naših ljudi imao priliku školovati se u velikim islamskim centrima. U tom smislu sasvim je razumljiva pojava da vrijeme opadanja poezije na orijentalnim jezicima predstavlja ujedno i period kada se naglo razvija alhamijado književnost pisane na narodnom jeziku, arapskim pismom sa drugačijim karakterom od divanske književnosti.

Derviš paša Bajezidagić

Derviš-paša Bajezidagić je jedan od najvećih divanskih pjesnika. Rođen je u Mostaru u prvoj polovini XVI stoljeća a poginuo je u jednoj od bitaka kod Budima 1603 godine. Napisao je i na turskom i na perzijskom jeziku po jedan kompletan divan pjesama.

Derviš-paša Bajezidagić je pisao lijepe i jednostavne stihove. Kako je izvanredno poznao perzijske klasike, i njegovi stihovi su puni perzijskih fraza usvojenih od poznatih uzora. To opet ne znači da nije bio originalan, ali ta originalnost ni kod jednog pisca nije mogla ići dotle da se za njega moglo reći da je potpuno nov i da daje nešto što pjesničkim kanonima nije usvojeno.

„Bajezidagić je neka vrsta Bašagićevog idealnog pjesnika koji, pišući o njemu, unosi neke elemente vlastite eksplicitne poetike. U gazelu «*Po srebrenom tvom obrazu ...*» Bajezidagić koristi neke tipične hipokoristike svojstvene usmenom narodnom stvaralaštvu”¹⁴, npr.:

«ko opčara, ja ne znadem, moje oči pune sanku
da od plača ja ne mogu do bijela zaspat danku»

Zatim, gazel «*Ako ono stasito djevojče...*» je zapravo nazira ili paralela na gazel perzijskog pjesnika Hafiza. Upotreba općih mjesta, tih garantovanih zaštitnika od eventualnih prigovora za oskrnuće morala i pravovjerja, davala je začudo pjesniku mnogo više slobode nego što se to može pretpostaviti, a ovo je jedan takav kapitalan primjer.

¹³ Lamija Hadžiosmanović, Emina Memija *Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima*, 1995., str 25

¹⁴ Lamija Hadžiosmanović, Emina Memija *Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima*, 1995., str 26

Baježidagić je pisao i *pjesme o gradovima*. Zanimljivo je istaći da one, iako izriječkom posvećene gradu, stvarnoj geografskoj i društvenoj sredini koja, kao i svaka, ima neka lokalna, specifična obilježja –ta obilježja ne možemo naći u nekoj znatnoj mjeri u tim pjesmama.

„U Baježidagićevim pjesmama o gradovima nisu, dakle, u prvom planu lokalna obilježja što je i bilo tipično za pjesme o gradovima iz tog perioda, i taj izostanak konkretizacije čini pjesmu takvom da bi se ona mogla vezati za bilo koji grad. Podliježući retorici općih mjesta svojstvenoj divanskom pjesništvu, pjesnici slave, hvale, preuveličavaju i pretjeruju u pohvalama (najčešća figura je *poređenje sa prevazilaženjem*), i da se pri tome gubi ta osobenost, taj osobeni kolorit.”¹⁵ Cijela pjesma, *Gazel o Mostaru*, je poređenje sa nečim što opisana predmetnost svojim osobinama nadvladava. Te usporedbe su konvencionalne, dakle poređenja sa džennetskim prostranstvima, sa opjevanim i često korištenim prostorima (u ovom slučaju Sirija), dalje imamo kolorističke aspekte (npr. papige).

„U Šehrengizi o Mostaru tako je jedina referenca mostarski most i ta neka specifična hercegovačka atmosfera dok je sve ostalo ponavljanje nekih općih mjesta. Tek pojedini stihovi potvrđuju Bašagićevu tezu o specifičnosti naših divanskih pjesama koja se ogleda u naglašenom tematskom interesu pa i izvjesnim uticajima domaće lirske poezije.”¹⁶ To bi bili stihovi:

«S dvije kule velika ćuprija
Pružila se preko r`jke čarne
Te sa svojim velebnijem lukom
Pričinja se poput duge šarne»¹⁷

Ovdje je pjesnikov izričaj više domaći, usmeno-književnog porijekla iz sevdalinke (rjke čarne) i naše narodne pjesme. Bašagić naginje na izričaj sevdalinke, tako da ova pjesma potvrđuje njegov prevodilački manir (inzistiranje na patriotizmu, težnja za uklapanjem u njegov utilitaristički koncept književnosti.), on zapravo, u ovom slučaju i sasvim zorno, piše nove, svoje stihove prema motivima predložka - pa teško da bi se i moglo govoriti o prepjevu. U pohvalnici Sarajevu imamo isti slučaj samo što pjesnik tu spominje Bembašu dok bi se sve drugo moglo i zamijeniti sa Mostarom.

U ovom prepjevu ima koliko pjesnikovog originalnog iskaza toliko i Bašagićeve kreativnosti prevodioca. „Pjesnik iskazuje golemu ljubav prema svome gradu a vidljiva je i ljepota kao univerzalna vrijednost, te harmoničnost u skladu koju podaruje samo Bog. U pjesmama je izražena ljepota Mostara, i ne nailazi ništa što bi se usporedilo s ovozemaljskim, ali Božija ljepota je usmjerena na čovjeka, i sve bistra voda, i svjež zrak.”¹⁸ Ljepota nije sama po sebi ljepota što koristi čovjeku u životu, ona služi da se preko nje uvidi, spozna, dosegne i osjeti Božije prisustvo. To su uobičajna poređenja karakteristična za orijentalnu poeziju koje se u teoriji zovu poređenje sa prevazilaženjem. Baježidagić je vrstan pjesnik tariha, autor je Mostarskog mosta, možda najljepše epigrafske tvorevine u našoj književnosti na orijentalnim jezicima. Tarih glasi:

„Ćupriju podiže koja podsjeća na lûk dûge
Allahu moj! Ima l' na svijetu po ljepoti drûge
Jedan je derviš zadivljen stao i rekao riječi:
“Ostavit ćemo ćupriju a mi ćemo prijeći.”

Muhamed Nerkesija- pismo

Muhamed Nerkesija je turskoj poeziji dao značajan doprinos o čemu govori i podatak da je spomenut u svim turskim historijama književnosti i zastupljen u svim antologijama turskog pjesništva. Umro je 1635., ne zna se tačno kad je rođen (1584. ?). Imao je bogatu pjesničku biografiju, školovao se u Istanbulu, bio je kadija i državni službenik carstva.

Okušao se i u književnoj formi koja se tada smatrala vrstom vrhunca u književnom stvaranju divanskog pjesništva – hamse ili petoknjižja, djelo od 5 knjiga koje međusobno nisu tematski povezana a govore o općim temama u rasponu od moralističkih pogleda na život, ponašanje, odnosi među ljudima preko pitanja državničke mudrosti i upravljanja do mističkih tema. 4 dio ove knjige naslova “Nevolje zaljubljenih” je najoriginalnije, započinje često citiranim uvodom kao vrstom predgovora, u kojem Nerkesija daje konture svoje poetike:

“Dnevnik brige što predgovor krasi,
lice brige što nakit otvara.
Uvod knjige što slika bijede
I verige udara od čara, (BEJT)
Izraz slike u mehani misli

¹⁵ Lamija Hadžiosmanović, Emina Memija *Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima*, 1995., str 26

¹⁶ Lamija Hadžiosmanović, Emina Memija *Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima*, 1995., str 27

¹⁷ Amira Džibrić, Čitanka za drugi razred tehničkih i srednjih stručnih škola, str. 76

¹⁸ Lamija Hadžiosmanović, Emina Memija *Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima*, 1995., str 29

Što uzorak jasnim prikazuje (BEJT)
Svirač društva gdje se zulum čini
Pjevač što bol glasom izrazuje

Izmuči Nerkesi i tužni
Koji trpi od Medžnuna više
O ljubavi i o mukama njenim
Evo kako počima da piše. (Safet beg Bašagić)

Iznoseć eksplicitno svoje pjesnička opredjeljenja u ovom stihu Nerkesija potencira da je njegova namjera opjevati u granicama divanskog pjesništva svoj mistički zanos. To čitamo u stihovima u posljednjem bejtu. Istovremeno da bude i rezanator (komentator) pojava u sredini u kojoj živi kazujući indirektno da pjesnik ma koliko težio transcendenciji nikada ne može potpuno zatvoriti oči. O tome govori stih: “*Svirač društva gdje se zulum čini, pjevač što bol glasom izrazuje*”.

Divan mu je nedavno pronađen i predstoji prevođenje sa turskog jezika. Nerkesija kao pjesnik kretao se u širem tematskom opsegu od većine svojih kolega, divanskih pjesnika. Osim petoknižja koje široko postavlja opseg motiva i tema te mističkih stihova zastupljenih u većini zbirke (Divana) pjesnik se sa uspjehom okušao i kao epigrafičar, autor pjesama o gradovima (pjesma “Odvojih se od Sarajeva”). Duboka misaonost koja prevazilazi i okvire sufijске mističke filozofije svojstvo je nekoliko njegovih pjesama npr.:

“Ako u loptu zatvorenu
metnu jednog malog mrava
pa je onda zavaljaju
preko polja i dubrava.

U tom vječnom prevrtanju
samrt mu je žiće pravo
gledaj, ja sam mravi bijedni
a ta lopta nebo plavo”.

„U nekim komentarima Fehim Nametak vidi sličnost ovih stihova sa stihovima hrvatskog savremenika Narkesija, baroknog pjesnika Ivana Gundulića u skladu sa značajnom pažnjom koju je barokno pjesništvo posvećivalo temi smrti, općenito eshetologiji (rođenje, smrt). Posrijedi je alegorijska slika naravno, vizija života kao lopte u stalnom okretanju gdje kao što pjesnik kaže u vječnom prevrtanju koje traje, čovjekov život je samo trenutak a samrt je život pravi.”¹⁹ Narkesija je u ovoj slici pronašao ono što se naziva danas “objektivni korelat” – tvorac ove sintagme je nobelovac Thomas Stern Eliot.

Pjesnik dakle treba pronaći onu sliku koja će najbolje opisati njegovo stanje (npr. žuto lišće koje padne je jedno sumorno raspoloženje). Viktor Šklovski u “Uskrnuću riječi” – veli kako je zadaća poezije da dezautomatizira stvarnost, da riječi pred nama prikažu neku pojavu tako da je mi počinjemo primjećivati. Narkesija je pjesnik koji je uspio stihovima izraziti spoznaju o ljudskoj prolaznosti, vrtoglavoj brzini kojom prolazi ljudski život nasuprot nebu koje je jednako vječnosti, tj. krajnje suprotnoj poziciji u ljudskoj spoznajnoj paradigmi.

Jednu divnu pjesmu je posvetio i rodnom Sarajevu a nekoliko epitafa ima mjesto u svakom izboru najljepših prigodnih stihova u bošnjačkoj i turskoj poeziji. Okrenutost sudbinskim univerzalnim pitanjima bila je opsesija Nerkesijina. To je slučaj i u kasidi o Sarajevu pisanoj u duhu divanske poezije ali je pjesnik smogao snage da sukladno svojoj eksplicitnoj poetici upozori na neke negativnosti u društvu životu glavnog grada. Za Sarajlije kaže: “Znani su, učeni, ne kažem, ali i inačije ...”. Cijela pjesma na konvencionalan način sa poređenjima prevazilaženja, toposima neizrecivosti i drugim stalnim mjestima govori o ljepotama Sarajeva.

4. ZAKLJUČAK

Pod pojmom književnosti Bošnjaka na orijentalnim jezicima podrazumjevamo bogato i raznoliko stvaralaštvo u prozi i poeziji, koje je trajalo više od četiri stoljeća a koje se odvijalo na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. Motivi su hedonistički: ljubav, vino, ljepota, erotika i ostala životna zadovoljstva. Osim poezije prisutno je i stvaranje Bošnjaka u prozi. Divanska poezija ima svoje zakonitosti kojih su se pridržavali svi koji su joj pripadali.

¹⁹ Fehim Nametak, *Divanska književnost Bošnjaka*, Sarajevo, 1997. str. 43-44

Neki književni historičari tvrde da divanska poezija ima dvije linije poetskog stvaranja: sufijsku i laičku. Divanska književnost se ne upušta u savremene probleme života, osim indirektno u nekim opisima ili kasidama koje su posvećene moćnicima, te u epitafima i epigramima. Tematika u divanskoj poeziji je ljubav koja nikad nije prirodna nego je uvijek ili natprirodna ili mistična-tesavvufska. Za divansku književnost se ne može reći da je u pravom smislu religiozna ili nacionalna, bez obzira što je prožeta duhom islama i što je izrasla na tekovimama ove misli. Divanska poezija ima bogatu skaldu tema i motiva iz islama i tradicije, ali se u njoj javljaju i konkretne historijske ličnosti. Mnogi pjesnici, koriste dijelove Kur'ana, citirajući određene dijelova ili upotpunjujući svoju misao.

LITERATURA

- Džibrić, A. (n.d.). Čitanka za drugi razred tehničkih i srednjih stručnih škola
Hadžiosmanović, L., & Memija, E. (n.d.). Antologija Bošnjačke poezije na orijentalnim jezicima
Lešić, Z. (n.d.). Čitanka za prvi razred srednjih škola
Memija, E., & Hadžiosmanović, L. (1995). *Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima*, Preporod, Sarajevo,
Nametak, F. (1997). *Divanska književnost Bošnjaka*, Sarajevo,
Rizvanbegović, F. (1996). *Čitanka I razred gimnazije*, Sarajevo,
Spahić, V. (1999). *Tekst kontekst interpretacija*, Tuzla-Tešanj,
www.google.ba - "http://www.geocities.com/gimn1gradacac - Književnost Bošnjaka na orijentalnim jezicima;
Hazim Šabanović, Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima; Fehim Nametak, Pregled stvaranja
bh. muslimana na turskom jeziku; F. Nametak, Epska pjesma na turskom jeziku o prilikama u Bosni.